

Szöllősy Vágó László

A SZOCIALISTA PEDAGÓGIA ALAPGONDOLATAI MARX MŰVEIBEN

Karl Marxt a neveléstörténet a szocialista pedagógiai koncepció első megfogalmazójaként tartja számon. Már fiatalkori, a (Rheinische Zeitung főszerkesztőjeként írt cikkeiből kiviláglók a nevelésügy iránti érdeklődés is. Engelsszel együtt írt korai filozófiai munkáiban (A szent család, A német ideológia) személyiségelméleti kérdések (is) felvet, később a polgári közgazdászok nevelési elképzeléseinek bírálata foglalkoztatja (Munkabér). Ez idő tájt bizonyítja be a nevelés osztályjellegét Engelsszel együtt írt, A Kommunista Párt kiálltványa című művében. Az ötvenes-hatvanas években folytatott politikai gazdaságtani tanulmányai részeredményeként jut el a később marxista jelzővel kiegészített pedagógiai koncepció kidolgozásához. Ezt legszabatosabban és legmagvasabban a Nemzetközi Munkásszövetség genfi kongresszusa számára írt határozattervezetében (Genfi rezolúció) és A tőke I. kötetében fogalmazta meg. (Később még A gothai program kritikája című művében találkozunk e koncepció egyes tételeinek kifejtésével.)

Mielőtt azonban a dolgozat témájához közelítenénk, fel kell — legalább főbb vonalaiban — vázolnunk a múlt századi nemzetközi munkásmozgalom pedagógiai törekvéseit: egyrészt mint társadalmi-történelmi előzményt, másrészt mint a marxista pedagógiai koncepció megfogalmazásának ihlető és ösztönző forrását.

A gyermekmunka káros hatásának felismerése, a gyermekmunka korlátozásáért, az iskolázás lehetőségéért vívott harc kezdete a 19. század első évtizedeire esik, a korai munkásmozgalom különböző szervezetei és mozgalmi (charisták, owenisták, saint-simonisták stb.) tevékenységéhez kapcsolódik. Az általános, kötelező és ingyenes oktatás igénye a forradalmak esztendejében, 1848-ban nyert politikai megfogalmazást, a nevelésügyi problémák mégis csak jóval később, a Nemzetközi Munkásszövetség (I. Internacionálé) megalakulása után kerültek előtérbe. A Nemzetközi Munkásszövetség első kongresszusai megkülönböztetett figyelmet szenteltek a nevelésügyi kérdéseknek, több nevelésügyi határozatot fogadtak

el. Közülük a legjelentősebb a már említett genfi kongresszus (1866.) határozata, melyet a neveléstörténet *Genfi rezolúció* néven tart számon.

A Nemzetközi Munkásszövetség I. kongresszusának napirendjén szereplő kérdések egyike a „(mindkét nembeli) fiatalkorúak és gyermekek munkája” volt. A kongresszus hosszú vita után (a proudhoniisták heves ellenvetései dacára) a Marx által megfogalmazott Instrukciók... idevágó pontját fogadta el határozatként, melynek sarkalatos tétele, hogy „a dolgozó embert a tőkeakumuláció pusztá eszközévé lealacsonyító és a szülőket nyomoruk következtében rabszolgatartókká, saját gyermekeik eladóivá változtató társadalmi rendszer tendenciái elleni legnélkülözhetlenebb ellenszerek: a gyermekek és fiatalok három korcsoportba (9—12, 13—15, 16—17) sorolása, a napi munkaidőnek 2, 4, illetve 6 órára való korlátozása, továbbá az, hogy egyetlen szülőnek és egyetlen munkáltatónak sem engedhető meg a fiatalkorúak munkájának felhasználása, kivéve ha az neveléssel társul”.¹ A nevelés fogalmát az idézett határozat három részre bontja: szellemi nevelésre, testi nevelésre és technológiai képzésre. A rezolúciót, mely a tőke gondolatmenetén alapszik, az Internacionálé Főtanácsa 1869-ben megerősítette és a nemzetközi munkásmozgalom pedagógiai és neveléspolitikai dokumentumává vált.

A nemzetközi munkásmozgalom pedagógiai törekvéseinek középpontjában a munkásosztály művelődési lehetőségeinek kivívására irányuló küzdelem állt. A tőkés társadalmi viszonyok között ez kezdetben a nevelésügy demokratizálását tűzte ki célul, a századforduló után, amikor az alapfokú (elemi) népoktatás már sok országban megvalósult, ez a küzdelem mindinkább az ideológiai frontra tevődött át: ellensúlyozni azt a hatást, amelyet a burzsoázia a munkásosztály gyermekeire az iskolán keresztül gyakorolt.

Mivel az uralkodó osztály művelődési monopóliumának felszámolására csak a politikai hatalomnak a munkásosztály részéről történő megszervezése után van lehetőség, mindezek a törekvések csak a szocialista forradalom győzelme után válhatnak valósággá. A marxista pedagógiai koncepció kimunkálása azonban lehetővé tette, hogy a munkásmozgalom már az osztályharc éveiben-évtizedeiben felvázolja a szocialista nevelésügyi modellét, számba vegye annak neveléstudományi és neveléspolitikai konzekvenciáit.²

Az elmondottak ismeretében kíséreljük most meg áttekinteni azokat a gondolatokat, melyek Marx főművében a nevelés elmélete és gyakorlata szempontjából jelentősek. Ezekkel a gondolatokkal elsősorban A tőke I. kötetében találkozunk; a II. és III. kötet pedagógiai vonatkozásai nagyjából az I. kötetben elmondottak reпрizeként jelentkeznek.

A tőkében Marx — mint azt a mű előszavában kifejti — a modern társadalom mozgástörvényét kívánta feltárni,³ nem csupán a tudományok kincsestárát gazdagítva ezzel, hanem azzal a céllal is, hogy az elnyomott, kiszákmányolt tömegeket helyzetük felismeréséhez segítse, felvázolva számukra a felszabadulásukhoz vezető utat. Ezen az úton az

első felismerés, hogy a munkafolyamat az ember létének és fejlődésének alapja. „Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségyszerű, akarattuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek, amelyek anyagi termelőerők meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, melyen a jogi és politikai felépítmény emelkedik, és amelynek meghatározott társadalmi tudatformák felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja határozza meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot általában. Nem az emberek tudata az, amely létüket, hanem ellenkezőleg, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza.”⁴

Ez a jellemzés valamennyi társadalmi tudatforma általános struktúrájára érvényes. Ennek megállapítása után lehet csak megkísérelni a társadalmi fejlődés hajtóerejének feltárását. „A társadalom anyagi termelőerői, fejlődésük bizonyos fokán, ellentmondásba jutnak a meglévő termelési viszonyokkal, vagy ami ennek csak jogi kifejezése, azokkal a tulajdonviszonyokkal, amelyek között eddig fejlődtek. Ezek a viszonyok a termelőerők fejlődési formáiból azok béklyóivá csapnak át. Ekkor a társadalmi forradalom korszaka következik be. A gazdasági alap megváltoztatásával lassabban vagy gyorsabban forradalmi átalakuláson megy át az egész óriási felépítmény.”⁵

A modern tőkés társadalom gazdasági mozgástörvényeinek feltárásához csakis a kapitalista termelési folyamat alapos elemzése útján juthatunk el, ehhez pedig — Marx is ezt az utat követi — az áru elemzéséből kell kiindulni, mint a társadalom gazdagságának elemi formájából. Az áru értékét két tényező határozza meg, egy objektív és egy szubjektív. Az objektív tényező a termelés társadalmi feltételei, a szubjektív pedig a termelőember ügyessége, szorgalma, munkakészsége — nagyjából az, amit mi ma képességnek nevezünk. Már itt találkozunk a tudomány szerepének megfogalmazásával is: „A munka termelőerejét sokféle körülmény határozza meg, többek között a munkások ügyességének átlagos foka, a tudománynak és technológiai alkalmazhatóságának fejlettségi foka, a termelési folyamat társadalmi kombinációja, a termelési eszközök terjedelme és hatékonysága és a természeti viszonyok.”⁶ És ezzel eljutottunk azon társadalmi tudatformák egyikéhez, melyeknek közvetlen hatásuk van az áru értékére — a neveléshez; ez emberi képességek és készségek fejlesztése ugyanis a nevelés feladata.⁷

A termelőerők fejlődése szempontjából a nevelés hatása közvetett vagy közvetlen lehet. „Az általános képzést nyújtó iskola nevelőmunkája az által, hogy a fejlődésben levő embernek az általános műveltségi színvonalnak megfelelően szükséges általános képzéssel megadja a szükséges alapot a későbbi szakképzéshez, egyúttal megteremti az emberi termelőerők fejlődésének előfeltételét is, és ebben az értelemben közvetve hat az ember termelőerejére. Az oktatásnak a termelőmunkával való összekapcsolása (az általános képzést nyújtó iskolák felső osztályaiban) már a kialakítandó munkaerőre gyakorolt közvetlen hatásnak tekinthető. A

szakmai képzés keretében folyó nevelőmunka a fiatalok már meglevő általános műveltségének elmélyítésén kívül megadja nekik a szakmunkájukhoz szükséges speciális ismereteket, fejleszti megfelelő képességeiket és készségeiket; ezáltal közvetlenül hat az ember termelőerejének kialakulására. A nevelőmunka javítása tehát az ember termelőerejének fokozásával emeli a munka termelékenységét, és ezáltal csökkenti a társadalmilag szükséges munkaidőt.”⁸

Az elmondottakból nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy a fejlett társadalomnak fejlett, specifikus munkaerőre van szüksége, és hogy ilyen munkaerőt csak neveléssel lehet kialakítani, vagyis: a nevelés minden fejlett társadalom létfeltétele. A tőkés társadalom lényegéből következik, hogy a nevelés a tőke profitérdekeinek van alárendelve. (Ez határozza meg a nevelés differenciálódását is, aszerint, hogy egyszerű munkás vagy vezető és ellenőrző feladatot ellátó értelmiségi — de még mindig a tőke kiszolgálója — neveléséről van-e szó.) Nem téveszthetjük természetesen szem elől, hogy a nevelést nem csupán a tőke profitérdekei, hanem politikai érdekei is befolyásolják. De vajon mi a nevelés szerepe és jelentősége a szocialista társadalomban? — A társadalmi fejlődés, mint láttuk, a munka termelékenységétől függ. Ha tehát a nevelésnek annyira meghatározó szerep jut a termelés szubjektív erőinek fejlesztésében, akkor az új társadalmi rendszer építésében is óriási erőt képvisel. Jelentőségének elbírálásakor azonban nem szabad megrekednünk a nevelés és a termelékenység közötti összefüggés vizsgálatánál; figyelembe kell venni erkölcsi értékét, eszmei-világnézeti, esztétikai stb. hatását is.

Manapság, amikor a munkára nevelés a szocialista nevelés imperativusává vált, amikor az oktatás és a termelés közötti kapcsolatrendszer átértékelése van folyamatban, különösen aktuálisnak tűnik emlékeztetni Marx (és Engels) gondolataira, melyek a munkának a személyiség kialakulására gyakorolt hatásával kapcsolatosak.

A munkafolyamatot Marx „az emberi élet örök természeti feltételének”⁹ nevezi, örök természeti szükségességnek, az ember minden társadalmi formától független létfeltételének, ami az ember és természet közötti anyagcserét, tehát az emberi léteket biztosítja. Az ember és a környezet szorosan összefügg — ez az összefüggés az ember létszükséglete. Pavlov szerint: „A szervezet csak addig létezhet mint meghatározott, zárt anyagi rendszer, ameddig minden pillanatban egyensúlyban van az összes környezeti feltételekkel. Amint azonban az egyensúly súlyosabban megbomlik, megszűnik mint ilyen egységes rendszer létezni.”¹⁰ Ez az összefüggés az állati szervezetre is vonatkozik, azzal, hogy az egyensúly fenntartásának módjában lényeges — minőségi — különbség van közöttük. Ez a különbség a viselkedésben (mint az alkalmazkodás egyik formájában) nyilvánul meg a legszembetűnőbben: az állat viselkedésének megváltoztatásával alkalmazkodik a környezet változásaihoz, az ember magát a környezetet változtatja meg. Az ember a létszükségletei kielégítéséhez szükséges dolgokat csak a legritkább esetben kapja „ké-

szen”; kénytelen azok bizonyos sajátosságait megváltoztatni, hogy az adott szükséglet kielégítésére alkalimassá váljanak, miközben nemcsak az őt körülvevő természetet, hanem saját természetét is megváltoztatja. Ez a tevékenység, a szükségletek kielégítéséhez szükséges tárgyak és anyagok előállítására a munka, melynek során testi és szellemi „mozgását” a cél elérésének rendeli alá.

Az ember és a természet közötti anyagcserében nem csupán az egyedi ember vesz részt; a természetre való közös hatás előfeltétele, hogy az emberek meg tudják érteni egymást — ez determinálja a beszéd kialakulását, ami tovább hat nemcsak a beszédszervek, hanem az agy (a nagyagykéreg bizonyos központjai) és ezek funkcióinak — a beszédnek és a gondolkodásnak — a fejlődésére. A meglévő elemi szükségletek ennek folytán tovább fejlődnek, finomodnak és olyan új szükségletek kialakulásához teremtik meg a feltételeket, melyek a társadalom bizonyos fejlettségi fokán már nemcsak anyagi, hanem szellemi-kulturális jellegűek. A munka és az általa létrehozott változások hatása tehát kettős: egyrészt az embernek új anatómiai-fiziológiai és pszichikai tulajdonságai alakulnak ki, másrészt új szükségletei keletkeznek.

A munka azonban nem csupán az emberiség filogenezisében, hanem az egyedi ember ontogenezisében is döntő szerepet játszik, ez teszi a munkát a nevelés meghatározó jelentőségű komponensévé. A fejlett társadalomban ugyanis a nevelés feladata a felnövekvő nemzedékek felkészítése arra, hogy részt vehessenek a termelési folyamatban és a társadalom politikai és kulturális életében, hogy ezáltal hozzájáruljanak a társadalom gazdasági, politikai, kulturális fejlődéséhez. Abból, amit Marx a munkafolyamatra vonatkozóan elmondott, levonható, miiben látja a nevelés lényegét:

— az emberi természet-sokoldalú fejlesztése a társadalom nevelési céljaival összhangban csakis valódi munkatevékenység útján történhet,

— a nevelési céllal szervezett tevékenységben a gyermekeknek tudatosan kell részt venniük, ismerniük kell a tevékenység célját és jelentőségét, végül

— a nevelésnek a társadalom általános nevelési célkitűzéseiből levezetett konkrét célra kell irányulnia, ezt előzőleg tervezni, folyamatában pedig ellenőrizni kell.

Az ember sokoldalú fejlesztésének gondolatát Marx nem A tőkében veti fel először: már A német ideológiában — tehát mintegy 20 évvel A tőke I. kötetének megjelenése előtt — találkozunk vele. Az ember minden oldalú fejlődése már a kapitalizmusban is társadalmi szükségletté válik, mert az egyéneknek a termelőerők meglévő totalitását el kell sajátítaniuk, nemcsak azért, hogy eljussanak önálló tevékenységükhöz, hanem azért is, hogy létezésüket biztosíthassák.¹¹

A tőkében — 20 évvel később — újra találkozunk az egyén sokoldalú fejlődésének gondolatával, kiegészítve azt a nagyipar természete és kapitalista formája közötti ellentmondás kifejtésével: „A modern ipar egy termelési folyamat meglévő formáját soha nem tekinteti és kezeli végle-

gesnek. Technikai bázisa ezért forradalmi, míg minden korábbi termelési módé lényegileg konzervatív volt. Gépi berendezés, vegyi folyamatok és más módszerek révén a modern ipar állandóan forradalmasítja a termelés technikai állapotjával együtt a munkások funkcióit és a munkafolyamat társadalmi kombinációit. Ezzel éppoly állandóan forradalmasítja a munkának a társadalmon belüli megosztását, és szakadatlanul tökéte megeket és munkástömegeket dob egyik termelési ágból a másikba. A nagyipar természete ezért feltételezi a munka változását, a funkció folyékonyágát, a munkás minden oldalú mozgékonyágát. Másrészt tökéte formájában újatermeli a munka régi megosztását, megosztosodott partikularitásával együtt.”¹²

A munka változását és a munkás ezáltal szükségessé váló „minden oldalú mozgékonyágát” mint társadalmi szükségletet, illetve ennek természetes kiellégítését, az egyének sokoldalú fejlesztését azonban a tökéte nem ismerheti el, még kevésbé teheti lehetővé — sem gazdasági, sem politikai okokból —, ennek ellenére, hogy a termelőerők fejlettségi foka megte remtette ennek feltételeit. Gazdasági okokból azért nem, mert számára a termelési folyamat elsősorban és mindenekfelett értékesülési folyamat¹³, politikai okokból pedig azért nem, mert sokoldalú képzettségüket a dolgozók fegyverül használhatnák fel az osztályharcban. A munka változása ezért úgy történik, hogy ahelyett, hogy képessé tennék a munkást a minden oldalú mozgékonyágra, az ipari tartaléksereg nagy létszámából kiválasztják az adott pillanatban szükséges egyoldalúan képzett munkaerőt, fenntartva az atomizált munkamegosztást, mint a kizsákmányolás módszerét. Ez törvényszerű is, hiszen a kapitalista termelési viszonyok feltételei közepette *a munkás kizárólag a termelés tényezője*, a (munkásra vonatkoztatott) nevelési eszmény a szűk szakmai felkészítésből ered: a mindössze néhány munkafogást maximális tökéte llyel végző egyoldalú specialista.

A kapitalista társadalmi rendszer megdöntését, a szocialista forradalom győzelmét követően, még inkább a szocialista öngazgatás elméletének és gyakorlatának fejlődésével a munkásosztály szerepe gyökeresen megváltozik. Ennek lényeges mozzanatai a következők:

— a termelés és az elosztás irányítása a dolgozók hatáskörébe megy át,

— a dolgozók és polgárok tevékenyen részt vesznek a társadalom politikai és kulturális életében (annak kreálásában és megvalósításában egyaránt),

— a tudományos-technikai ismereteket folyamatosan és fokozottan alkalmazzák a termelés és a társadalmi élet minden területén.

Az elmondottakból következik, hogy a munkás itt nemcsak a termelés tényezője; a társadalom politikai és kulturális életének is (a kultúrát a legszélesebben értelmezve) aktív tényezőjévé lépett elő. Ebből vezethető le a szocialista öngazgatású társadalom nevelési eszménye: *a sokoldalúan képzett, az öngazgatásban való tevékeny részvételre és a folyamatos önművelésre képes ember*. Ez a nevelési eszmény steril közegben (va-

lami képzeletbeli üvegbúra alatt) természetesen csak utópia maradhat; megvalósítása az elmélet és a gyakorlat szintézisét feltételezi. Marx a politechnikai oktatást emeli ki az általános képzésnek a modern termelés által megkövetelt szükséges alkotóelemévé, és a sokoldalúan fejlett ember képzésének nélkülözhetetlen eszközévé.¹⁴

A politechnikai képzés Marx értelmezésében nem elsősorban külön tantárgy, sokkal inkább rendezési elv a közismereti tárgyak keretében, kiváltképp a természettudományi és műszaki tárgyakéban. De ezen túlmenően: miként a termelés igényei megkövetelik az egyes természettudományok alkalmazási formáit (külön tudományban (tudományokban), a technológiában foglalni össze, hasonlóképpen meg kell teremteni egy tantárgyat, mely elsősorban vagy túlnyomórészt ilyen szintetizáló jellegű. A klasszikus reál (természettudományos) oktatás keretében lehetetlen rendszeres, összefüggő ismereteket nyújtani a korszerű termelés legfontosabb alapjairól. Ezek bemutatása és megmagyarázása csak rendszeres technológiai oktatás keretében történhet.

A politechnikai képzésnek gyakorlati jellegűnek kell lennie — mutat rá Marx —, általánosságban körvonalazva meg a gyakorlati technológia jelentőségét, ami „kialakítja a gyermekben vagy fiatalkorúban a minden termelési ág legelemibb eszközeivel való bánás készségét is”.⁵ Tévedés volna azonban ezen a ponton megállni. Az elméleti és a gyakorlati technológiai oktatás még nem jelenti az oktatás és a termelőmunka összekapcsolását, aminek Marx szerinti egyetlen módja, hogy a gyermekek részt vesznek a társadalmi termelés folyamatában. Ezt olvashatjuk A Kommunisták Párt kiáltványában — „A gyermekek mai formában való gyári munkájának eltörlése, a nevelés egyesítése az anyagi termeléssel”¹⁶ —, ezt fejt ki az angol gyári törvény nevelési záradékaira vonatkozó bírálatában: „Bármilyen szegényesek a gyári törvény nevelési záradékai egészében véve, az elemi oktatást a munka kényszerfeltételének nyilvánították. Sikerük bizonyította be először, hogy lehetséges az oktatást és tornát kétkezi munkával, tehát a kétkezi munkát is oktatással és tornával összekapcsolni.” Majd a továbbiakban: „További bizonyító adatok találhatóak Senionnak az edinburghi szociológiai kongresszuson, 1863-ban mondott beszédében. Itt többek között még azt is megmutatja, hogy a „felső- és középosztályok gyermekeinek egyoldalú, improduktív és hosszúra nyújtott iskolai napja hogyan szaporítja haszontalanul a tanítók munkáját, »miközben a gyermekek idejét, egészségét és energiáját nemcsak terméketlenül, hanem abszolúte károsan pocsékolja.« A gyárrendszerből — ahogyan Robert Owennál részleteiben nyomon követhetjük — kisarjadt a csírája a jövő nevelésének, amely minden gyermek számára egy bizonyos koron túl összekapcsolja majd a termelőmunkát az oktatással és a tornával, nemcsak egyik módszerként a társadalmi termelés fokozására, hanem az egyetlen módszerként minden oldalúan fejlett emberek nevelésére.”¹⁷

A hivatkozás Robert Owen pedagógiai gondolataira ismételten alátámasztja azt, amit mások más vonatkozásban már kifejtettek, hogy ti.

az utópista szocialisták (különösen Funier és Owen) pedagógiai eszméi nagy hatást gyakoroltak Marx pedagógiai koncepciójára. Ez nem csökkenti semmivel sem Marx érdemét, hiszen — Lenint idézve — „Marx lángelméje éppen abban nyilatkozik meg, hogy azokra a kérdésekre adott választ, amelyeket az emberiség leghalladottabb elméi már felvetettek. Marx tanítása a filozófia, a politikai gazdaságtan és a szocializmus képviselői tanításának egyenes és közvetlen folytatásaként jött létre...”¹⁸

Jegyzetek

- ¹ Vág Ottó: Az I. Internacionálé . . .
- ² Vág Ottó: A nemzetközi munkásmozgalom . . .
- ³ Marx, Karl: A tőke, I. kötet, 61. o.
- ⁴ Marx, Karl: A politikai gazdaságtan bírálatához. 4. o.
- ⁵ Marx, Karl: Uo. 5. o.
- ⁶ Marx, Karl: Uo. 47—48. o.
- ⁷ A nevelés kifejezést — hacsak nem hangsúlyozzuk másként — általános értelemben használjuk, olyan, az emberre irányuló fejlesztő hatások egymással koordinált és egésze szerveződő rendszerét értve alatta, mely az egyén fejlődését abból a célból segíti elő és irányítja, hogy az képes és kész legyen a társadalomban és az egyéni életben rá háruló feladatok elvégzésére. — Pedagógiai Lexikon, III. kötet, 276. o.
- ⁸ Karras: I. m. 19. o.
- ⁹ Marx, Karl: A tőke. I. kötet, 176. o.
- ¹⁰ Pavlov: I. m. 8. o.
- ¹¹ Marx—Engels: A német ideológia. III. kötet, 71—72. o.
- ¹² Marx, Karl: A tőke I. kötet, 454. o.
- ¹³ Marx, Karl: Uo. 555. o.
- ¹⁴ Vö.: Marx: A tőke. I. kötet, 453—455. o.
- ¹⁵ Vág Ottó: Az I. Internacionálé . . .
- ¹⁶ Marx—Engels: A Kommunista Párt kiáltványa. IV. 460. o.
- ¹⁷ Marx, Karl: A tőke. I. kötet, 450. o.
- ¹⁸ Lenin: I. m. I. kötet, 65. o.

Felhasznált irodalom

- Karras, Heinz: A szocialista pedagógia alapfogalmai „A tőké”-ben. Budapest, 1962.
- Lenin, V. I.: Válogatott művek I—II. Budapest, 1948.
- Marx, Karl: A politikai gazdaságtan bírálatához. Budapest, 1953.
- Marx, Karl: A tőke. A politikai gazdaságtan bírálat. Budapest, 1961.
- Marx—Engels: A Kommunista Párt kiáltványa. Budapest, 1959.
- Marx—Engels: A német ideológia. Budapest, 1960.
- Pavlov: Izabrannije proizvegyenyija. Moszkva, 1951.
- Pedagógiai Lexikon. Budapest, 1978.

- Vág Ottó: Az I. Internacionálé genfi kongresszusának határozata a nevelés kérdéseiről. Pedagógiai Szemle, 1962.
- Vág Ottó: A marxista pedagógia története dokumentumokban I. Budapest, 1967.
- Vág Ottó: A nemzetközi munkásmozgalom pedagógiai törekvései a XIX. században. Budapest, 1962.

Rezime

Osnovne misli socijalističke pedagogije u Marksovim delima

U istoriji pedagogije Marks otvara novo poglavlje: od njega potiče prva formulacija socijalističke koncepcije vaspitanja. Mada se njegovo interesovanje za pitanja vaspitanja dá uočiti već u ranijim radovima — iz vremena kada je uređivao Rheinische Zeitung —, ali tek pedesetih-šezdesetih godina, u svojim političko-ekonomskim studijama razrađuje u celini svoju pedagošku koncepciju, čiju najsažetiju formulaciju nalazimo u nacrtu zaključaka pisanih za ženevski kongres. I. Internacionale („Ženevska rezolucija”, 1866.). Rezolucija je misaono srodna sa odgovarajućim poglavljima I. toma Kapitala, gde je koncepcija detaljno razrađena — logička osim je zajednička.

Kako je razrada ove koncepcije društveno i istorijski determinisana, autor svoj rad počinje kratkim osvrtom na prosvetno-kulturne težnje međunarodnog radničkog pokreta prošlog veka — s jedne strane kao na društveno-istorijske determinante, a s druge kao na inspirativnu i motivacionu bazu u formulisanju Marksove pedagoške koncepcije — projekcije modela socijalističkog vaspitanja.

Pošto je radni proces osnov za bivanje i razvoj čoveka, proizvodni način materijalnog života determiniše društvene procese i sve forme društvene svesti. Iz toga proizilazi — već u uslovima kapitalističkog načina proizvodnje — potreba „za svestranom pokretljivošću” radnika. Prirodno zadovoljenje te potrebe (svestrano razvijanje ličnosti) u kapitalizmu se ne može ostvariti zbog antagonističkih protivrečnosti ekonomskih i političkih interesa. Uslovi za njeno zadovoljenje stvaraju se nakon pobeđe socijalističke revolucije, putem integracije obrazovanja i proizvodnog rada, učešćem učenika u procesu društvene proizvodnje. Politehničko vaspitanje, koje u sebe uključuje umno, fizičko i tehnološko vaspitanje, jeste jedini način svestranog razvijanja ličnosti i ovaj Marksov zaključak postaje imperativ u izgradnji sistema socijalističkog vaspitanja i obrazovanja.

Resummee

Grundlegende Gedanken der sozialistischen Pädagogie in den Werken von Marx

Marx öffnet in der Geschichte der Pädagogie ein neues Kapitel: er regt die erste Formulierung der sozialistischen Konzeption der Erziehung an. Sein Interesse für die Fragen der Erziehung ist schon in seinen früheren Werken zu

entdecken — in der Periode, in der er die Rheinische Zeitung redigiert hat — hat aber erst in den fünfziger-sechziger Jahren, in seinen ökonomisch-politischen Studien, seine volle Konzeption der Pädagogie ausgearbeitet, deren kompakte Konzeption wir am besten in seinem Entwurf geschrieben für die Beschlüsse des Kongresses der Ersten Internationale, in Genf finden können. („Die Resolution von Genf 1866“). Die Resolution ist in ihren Gedanken, den entsprechenden Kapitel des ersten Bandes des „Kapital“ ähnlich, in den er die Konzeption detailliert bearbeitet — die logische Achse ist identisch.

Die Ausarbeitung dieser Konzeption, die gesellschaftlich und historisch determiniert ist, beginnt der Verfasser seine Arbeit mit einem kurzen Hinblick auf die Erziehung — und kulturelles Streben der internationalen Arbeiterbewegung des vorigen Jahrhunderts — einerseits als gesellschaftlich-historische Determinanten, andererseits aber als inspirative Motivationsbase, zur Formulierung der pädagogischen Konzeption von Marx — die Projektion des Modells der sozialistischen Erziehung.

Da der Arbeitsprozess die Grundlage des Seins und der Entwicklung des Menschen ist, determiniert die Produktionsweise die gesellschaftlichen Prozesse und alle Formen des Bewusstseins. Daraus folgt — schon in den Bedingungen der kapitalistischen Produktionsweise — die Nötigkeit der allseitlichen Beweglichkeit der Arbeiter. Die natürliche Befriedigung dieser Nötigkeit (die allseitige Entwicklung der Persönlichkeit), kann im Kapitalismus, wegen den antagonistischen Gegensätze der politischen und ökonomischen Interessen, nicht erzielt werden. Die Bedingungen zu ihrer Erzielung entstehen nach dem Sieg der sozialistischen Revolution, mit der Integration der Erziehung und der produktiven Arbeit, mit der Beteiligung der Arbeiter, in der gesellschaftlichen Produktion. Politechnische Erziehung, die in sich die physische, technologische und Gehirnarbeit einschliesst, ist die einzige Methode der Entwicklung der Persönlichkeit und diese Schlussvorderung von Marx wird zum imperativ in dem Ausbau des Systems der sozialistischen Erziehung und Unterricht.